

Van İnsani ve Sosyal Bilimler Dergisi- ViSBiD

*Van Journal of Humanities and Social Sciences –
VJHSS*

Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 14.05.2024

Kabul Tarihi: 28.06.2024

Yayımlanma Tarihi: 30.06.2024

İstanbul Deniz Müzesi'ndeki Ahşap Levhadan Tuğra Örnekleri

Examples of Tuğra Wooden Slaps in İstanbul Naval Museum

Aytaç AKINAY*, Mehmet TOP**

Öz

Geçmiş birçok Türk-İslâm devletinde hükümdarların imzası niteliğinde olan tuğralar, aynı zamanda saltanatın alâmeti olarak da kabul edilmiştir. Tuğraların sahip olduğu bu önem nedeniyle yapımlarında belirli bir üslup çerçevesinde, estetik kaygının ön planda tutulduğu görülmektedir. Büyük Selçuklu, Anadolu Selçuklu, Beylikler, Memlükler ve Osmanlı döneminde kullanılan tuğraların temelde yatay kavisli çizgilerle dikey tuğların kesişmesinden ortaya çıktığı düşünülmektedir. Ancak Osmanlı'nın ilk dönemlerine ait tuğralar; gösteriştan uzak şekilde düzenlenmiştir. Orhan Gazi'ye (1324-1362) ait tuğra örneklerinde sadece babasının ismiyle anılmasına karşın, sonraki padişah tuğralarının sere bölümlerine dua ve ünvanlar eklenmiştir. Tuğralara eklenen dua ve ünvanlara ek olarak, II. Murat döneminden itibaren yeni unsurların eklenmesiyle daha gösterişli hat yazılarına dönüştürülmüştür. Tuğranın kollarının üst tarafına yerleştirilen bitkisel motif ve kompozisyonlar tezyinini artırmak için kullanılmıştır. Bitkisel süslemeler dışında, kolların üst tarafına bazı padişahların mahlas olarak adlandırılan takma adları da işlenmiştir. Ayrıca bazı tuğra örneklerinde tuğrayı çeken hattatın imzasının yer alması, bu örneklerin belge olma niteliğini pekiştirmektedir. Bu çalışmada İstanbul Deniz Müzesi'nde geç dönem Osmanlı padişahlarına ait ahşap levha tuğralar ele alınmıştır. İncelemeye konu olan oval şekilli bu levhaların yüzeyindeki tuğra ile birlikte bitkisel motiflerden oluşan süslemeleri ihtiva etmektedir. Ahşap levhalar yüzeyine çekilen tuğralar, bitkisel motifler, tuğrayı çeken hattatın ismi, tarih, bordürler oyma tekniğinde işlenmiştir. Levhaların yüzeyini hareketlendirmek amacıyla kullanılan motifler dışında, sembolik anlamlar içeren öğeler de bulunmaktadır. Bu levhaların denizcilikte kullanılması nedeniyle, halat motiflerine yer verildiği görülmüştür. Araştırmaya konu olan örneklerin denizlerde Osmanlı Devleti'nin gücünü ortaya koyan gemilerde kullanılan örneklerinde ise, askeri anlamlar içeren tuğra örnekleri bulunmaktadır. Osmanlı padişahlarının hâkimiyet alameti olan tuğraların, doğal ve estetik bir malzeme olan ahşap levhalardan imal edilmiş olması Türk sanatında bu malzemenin süslemede tarihteki yerini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: *İstanbul Denizcilik Müzesi, Geç Dönem Osmanlı, Ahşap Levha Tuğra*

* Öğr. Gör., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, e-posta: aytacakinay@yyu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0223-8541

** Doç. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, e-posta: mtop@yyu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6018-6271

Atf/ to cite: Akınay, A. (2024). "İstanbul Deniz Müzesi'ndeki Ahşap Levhadan Tuğra Örnekleri". *Van İnsani ve Sosyal Bilimler Dergisi- ViSBiD*. Sayı No:7, Sayfa Sayısı: 96-113. DOI: 10.62068/visbid.1483771

Van İnsani ve Sosyal Bilimler Dergisi- ViSBiD, Sayı 7, Haziran, 2024

Van Journal of Humanities and Social Sciences -VJHSS, Issue 7, June , 2024

Abstract

Tughras, which were the signatures of rulers in many Turkish-Islamic states in the past, were also accepted as signs of sultanate. Due to this importance of the tughras, it is seen that aesthetic concern is prioritized within the framework of a certain style in their production. It is thought that the tughras used during the Great Seljuk, Anatolian Seljuk, Principalities, Mamluks and Ottoman periods basically emerged from the intersection of horizontal curved lines and vertical bricks. However, tughras from the early periods of the Ottoman Empire; It is arranged without ostentation. Although in the tughra samples of Orhan Gazi (1324-1362), he is mentioned only with his father's name, prayers and titles were added to the sere sections of the subsequent sultan's tughras. In addition to the prayers and titles added to the tughras, II. Starting from the reign of Murat, it was transformed into more flamboyant calligraphy with the addition of new elements. Floral motifs and compositions placed on the upper side of the arms of the tughra were used to increase its decoration. Apart from the herbal decorations, the nicknames of some sultans, called pseudonyms, were also engraved on the upper side of the sleeves. In addition, the fact that some of the tughra samples include the signature of the calligrapher who drew the tughra reinforces the quality of these samples as documents. In this study, wooden plate tughras belonging to the late Ottoman sultans in the Istanbul Maritime Museum are discussed. These oval-shaped plates, which are the subject of examination, contain ornaments consisting of floral motifs along with the monogram on the surface. The monograms drawn on the surface of wooden boards, floral motifs, the name of the calligrapher drawing the monogram, the date, and borders are processed using the carving technique. Apart from the motifs used to enliven the surface of the plates, there are also elements with symbolic meanings. The fact that the tughras, the sign of sovereignty of the Ottoman sultans, were made of wooden boards, which is a natural and aesthetic material, shows the historical place of this material in decoration in Turkish Art.

Key words: *Istanbul Maritime Museum, Late Ottoman Empire, Wooden Plate Monogram*

1. Giriş

Tuğra, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan saltanatın kaldırılmasına kadar her padişah tarafından kullanılan, bir bakıma imza niteliği taşıyan ve sultanlık alâmeti olarak kabul edilen yazıdır (Umur, 1980: 11). Bu yönüyle tuğra sahip olduğu sembolik anlam bakımından, nişancılar veya tuğrakeşler tarafından büyük bir önem ve özenle yazılmış hat sanatı örnekleridir. Ele alacağımız ahşap levha tuğra örnekleri İstanbul Deniz Müzesi'nde sergilenmektedir. İstanbul'un Avrupa Yakası'nda, Beşiktaş İlçesi'nde bulunan Deniz Müzesi Komutanlığı, Türkiye'nin denizcilik alanındaki en büyük müzesidir. Deniz Müzesi, 31 Ağustos 1897'de II. Abdülhamid'in izni, Bahriye Nazırı Bozcaadalı Hasan Hüsnü Paşa'nın emri ve Amiral Hikmet Paşa ile birlikte Binbaşı Süleyman Nutki'nin büyük çabaları sonucu "Müze ve Kütüphane" idaresi adıyla Tersane-i Âmire bünyesinde faaliyete başlamıştır (İşıpek, 2010: 82).

İstanbul Deniz Müzesi 1897'de II. Abdülhamid'in izni ve Bahriye Nâzırı Hasan Hüsnü Paşa'nın emriyle Amiral Hikmet Paşa ile Yüzbaşı Süleyman Nutkî tarafından Deniz Müzesi ve Kütüphanesi adıyla Kasımpaşa'da kurulmuştur (Akkaya, 2001: 304). Tersane-i Âmire'deki Mayın Müfreze Komutanlığı'na ait binada Binbaşı Süleyman Nutki'nin nezaretinde faaliyetine devam ederken 1933'te mayın deposuna ihtiyaç duyulması sebebiyle Kasımpaşa'daki Nakkaşhâne binasına taşınmıştır. Bahriye Müze Müdürlüğü adıyla açılan müze, II. Dünya Savaşı esnasında bünyesinde yer alan bazı eserler, zarar görmemesi adına Ankara, İzmit ve Niğde'ye gönderilmiştir. 1946'da müzenin tekrar İstanbul'da kurulmasına karar verilmiş ve bugün Kasımpaşa'da bulunan Kuzey Deniz Saha Komutanlığı binasında eserler toplanmıştır. 1947'de Dolmabahçe Camii ve bitişiğinde yer alan bina, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'na tahsis edilip restorasyon çalışmaları yapılmış ve eserlerin sergilenmesi için müze hâline getirilmiştir. 27 Eylül 1948 tarihinde "Deniz Müzesi ve Arşiv Müdürlüğü" adıyla hizmete açılmıştır (İşıpek, 2010: 97).

1956'da Beşiktaş'taki Kayıkhanne Binasının istimlak edilmesinden sonra Halayık, Yaverler ve Arabacılar daireleri Deniz Müzesi'ne tahsis edilmiştir. Kayıkhanne'nin yıkılmasından sonra Dolmabahçe Camii bünyesinde yer alan Deniz Müzesi için yeni mekân arayışı başlamıştır. Yeni yer arayışları sonucunda, Beşiktaş'ta Maliye'ye ait olan boş bina 27 Eylül 1961'de "Deniz Müzesi ve Arşivi Müdürlüğü" adıyla ziyaret açılmıştır (İşıpek, 2010: 97).

XX. yüzyıl başlarında inşa edilen ve önceleri farklı amaçlarla kullanılan müze ana teşhir binası çeşitli eklemelerle 1971'de "Tarihi Kayıklar Galerisi" adı altında galeri olarak kullanılmıştır. Bu galerinin yetersiz kalması nedeniyle 2008'de mevcut olan müzenin inşasına başlanmış ve 4 Ekim 2013'te ziyarete açılmıştır (Akkaya, 2001: 304).

İstanbul Deniz Müzesi koleksiyonlarının önemli bir bölümünü ahşap eserler oluşturmaktadır. Anadolu'da Türk ahşap işçiliğinin ilk örnekleri Selçuklular döneminde mimariye bağlı ve taşınabilir eserlerin üretimiyle başlamıştır (Avunduk, 1996: 4). Selçuklu devri minber, kapı, rahle, sütun başlıkları ve pencere kapakları günümüze ulaşmış önemli ahşap eserler arasındadır. Söz konusu eserlerin imalatında ceviz, abanoz, gül, sedir ve armut türleri kullanılmıştır (Ersoy, 1993: 5). Anadolu Selçuklu

dönemi ahşap sanatı devamında Beylikler Devri ve Osmanlı Devleti'ni de etkilemiştir. Beylikler Devri ahşap sanatında Selçuklu geleneğinin devam ettirildiği bu dönemde, Osmanlı'da 15. yüzyıldan itibaren kendi üslubunu oluşturma çabası görülmektedir (Barışta, 1998: 77). Bu yüzyılda çok fazla tercih edilen oyma, ajur, kafes, boyama ve künde-kâriye Selçuklu'dan itibaren az sayıdaki deneme mahiyetindeki kakma tekniği de eklenmiştir (Bozer, 2006: 540). Geç Dönem Osmanlı'da oymalı veya düz ahşap yüzeylere uygulanan Edirnekâri tekniği ise, ahşap sanatındaki son yenilikler arasındadır (Yücel, 1994: 449). Osmanlı Dönemi ahşap sanatında yeni tekniklerin eklenmesiyle beraber, kullanılan malzeme türünde de artış görülmektedir. En çok kullanılan elma, armut, sedir, ceviz, meşe, ıhlamur türlerinin yanı sıra; gül ve abanoz gibi tropikal ağaç türleri de tercih edilmiştir (Aktuğ, 2016: 32).

Bu çalışmada İstanbul Deniz Müzesi'nde bulunan 10 adet ahşap tuğra incelenecektir. İncelemeye konu olan tuğralar Osmanlı İmparatorluğu'nun III. Selim (1789/1807), II. Mahmud (1808/1839), Abdülmecid (1839/1861), Abdülaziz (1861/1876) ve II. Abdülhamid (1876/1909) padişahlarına aittir. Çalışmada tuğralarla ilgili genel bilgilere değinildikten sonra katalog bilgisine geçilecektir. Katalog kısmında ise araştırmaya konu olan eserlerin envanter bilgilerinden de yararlanılarak tuğraların hangi padişaha ait olduğu, süsleme ve anlam özellikleri incelenecektir. Böylece Osmanlı'nın sanatında her dönem çok fazla tercih edilen ahşabın, padişah tuğralarındaki kullanımını bu çalışmayla gösterilmeye çalışılacaktır.

2. Tuğra

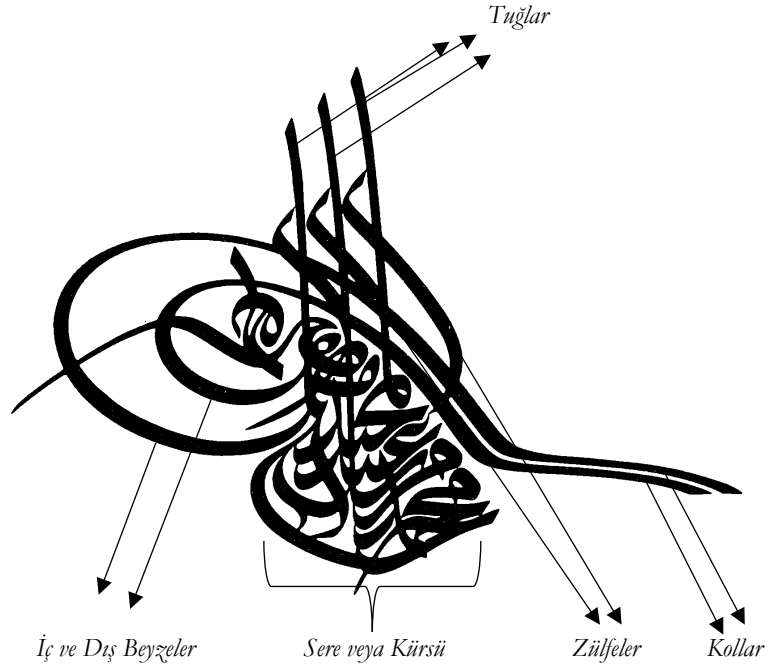
Tuğra, Osmanlı padişahlarının resmî yazılarda ve paralarda imza yerine kullandıkları, özel bir şekli olan işaret olarak tanımlanmaktadır. Tuğranın şekliyle ilgili çok sayıda araştırma yapılmasına rağmen, yapılan araştırmaların çoğu birbiriyle çelişmektedir. Söz konusu araştırmalarda tuğranın şekliyle ilgili farklı görüşler ortaya atılmıştır. Tuğraların şekliyle ilgili farklı görüşlerin ortaya atılmasının önemli nedenlerinden biri ise, Selçuklular döneminden günümüze sınırlı sayıda belgenin ulaşıp olması ve bu belgelerde sultanlara ait tuğraların bulunmamasıdır. Beylikler Devri'ndeki tuğralar ise oldukça sade hat yazılarından oluşmaktadır (Şahin ve vd., 2005: 30). Ancak yapılan çalışmaların birçoğunda; Büyük Selçuklu, Anadolu Selçuklu, Beylikler, Memlükler ve Osmanlı'da kullanılan tuğraların, kavis (beyze) şeklindeki yatay çizgileri dikey (tuğ) çizgilerin kesmesiyle ortaya çıktığı fikri savunulmuştur. İbni Bibi Selçuknamesi'nde Anadolu Selçuklu tuğralarının Büyük Selçukludaki tuğralarla benzer kavisli olduğunu yazmaktadır (Uzunçarşılı, 1941: 103). Büyük Selçuklu'da kâtiplik yapmış Bündari de Zübdet'ün-Nusra ve Nuhbet'ül-Usra adlı eserlerinden tuğranın şekliyle ilgili bilgiler anlatılmıştır. Bündari, Selçuklu tuğrasının kavis şeklinde olduğu ve sultanın mührünün bu kavisin altında olduğunu yazmaktadır (Sertoğlu, 1975: 10).

Büyük Selçuklu'dan itibaren hükümdarların tuğralarını sanatsal bir gayretle icra eden kişilerin yazdığı bilinmektedir (Umur, 1982: 22). Büyük Selçuklularda tuğrai olarak anılan bu kişiler, Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi'nde de aynı isimle tanınmışlardır. Osmanlı'da ise bu sanatla uğraşan kişilere daha çok nişancı, tuğrakeş denilmişe de tuğraî, tevkî ve muvakkî isimleriyle de anılmışlardır (Sertoğlu, 1975: 9).

Osmanlı'da ilk padişahlara ait tuğralar sade çizgiler kullanılarak yazılmışlardır. Ayrıca Osmanlı'nın ilk tuğra örneklerinde padişah babasının ismiyle anılacak şekilde düzenlenmiştir (Orgun, 1949: 201). Osmanlı'nın Orhan Gazi'ye ait ilk tuğra örneğinde Arapça "Orhan bin Osman" yazmaktadır. Orhan Gazi'den sonraki dönemlerde ise padişah tuğralarına han, şah ünvanları ve "muzaffer daima", "muzaffer el-daima" duası eklenmiştir (Umur, 1982: 28).

Resim 1 (Derman, 2012: 336): Orhan Gazi Tuğrası

Çizim 1 (Umur, 1982: 1): Tuğranın Bölümleri

İstanbul Deniz Müzesi'ndeki Ahşap Levhadan Tuğra Örnekleri

Osmanlı tuğraları farklı bölümlerden oluşan ve özel isimlerle anılan kısımlardan oluşmaktadır (Umur, 1980: 28). Bu bölümler sere (kürsü), beyzeler, tuğlar, zülfe ve kollar olarak adlandırılmaktadır (Şimşek, 2019: 5).

Sere (Kürsü): Tuğranın alt kısmını oluşturan sere; şah, han ünvanlarının, muzaffer daima duasının, padişah ve babasının isimlerinin yazıldığı bölümdür. Kürsü olarak da adlandırılan bu bölüm II. Mehmed zamanında belirgin hâle gelmiş ve II. Mahmud zamanında ise son şeklini almıştır (Umur, 1980: 28).

Beyzeler: Sere kısmının sol tarafında Arapça kelimelerin “nun” (ن) veya “dal” (د) harfleriyle tamamlanan bölümün kavisli bir şekilde uzatıldığı kısımdır (Berk, 1999: 100). Beyze iç ve dış olmak üzere iki kavisli çizgiden oluşmaktadır. Beyzeler çoğu zaman bir anlamı olmadan tuğrayı şeklen tamamlayan bölümdür (Şimşek, 2019: 5).

Tuğlar ve Zülfe: Tuğlar, tuğranın üst tarafında aşağı doğru inen “elij” (ل) harfine benzeyen üç çizgidir (Toktaş, 2019:). Zülfe; tuğların üst yan tarafında ilk defa bir süs olarak kullanılan ve daha sonra kullanımı gelenek hâline gelen bölümdür (Berk, 2003: 100).

Kollar (Hançere): Tuğranın sağ tarafında birbirine paralel uzanan kollar, beyzelerin devamı olan bölümdür (Toktaş, 2019: 216). Bu bölümler dışında bazı tuğralarda sağ üst tarafta padişahların mahlasları da bulunmaktadır (Umur, 1980: 28).

3. Ahşap Levhadan Tuğra Örnekleri

İstanbul Deniz Müzesi 1897'de Padişah II. Abdülhamid'in emriyle Deniz Müzesi ve Kütüphanesi olarak Beşiktaş İskele Meydanı'nda kurulmuştur (Akkaya, 2001: 304). Eser sayısı 20.000'nin üzerinde olan Müze Türkiye'nin en büyük ve ilk deniz müzesi olma ünvanına sahiptir (Arpacıoğlu, 2013: 18). Müze, sergi salonları dışında çocuk eğitim alanı, kütüphane, konferans salonu gibi bölümleriyle modern müzecilik anlayışına uygun hizmet vermektedir (Çiftçi, 2021: 66).

İstanbul Deniz Müzesi'nin koleksiyonlarının büyük bir bölümü ahşap eserlerden oluşmaktadır. Ahşap eser koleksiyonları arasında kayıklar, gemi baş figürleri, armalar, isim levhaları ve padişah tuğraları bulunmaktadır. Ahşap eserler; tavşan mağazası, oymacı mağazası ve burgucu mağazası diye tabir edilen atölyelerde dönemin ahşap ustaları tarafından üretilmişlerdir. Bu eserler Osmanlı bahriyesine ait bina ve gemilerde estetik değeri arttırmak için kullanılmışlardır (Çömlekçi, 2017: 18). Müzenin ahşap eserleri arasında önemli bir bölümü oluşturan tuğralar, farklı padişahlara ait tuğra örneklerinden oluşmaktadır.

3.1. Sultan III. Selim'e Ait Tuğra

Müzedeki 106 envanter numarasıyla muhafaza edilen levha 64x84 cm ebatlarında, meşe ağacından yatay oval şekilli olarak yapılmıştır. III. Selim'e (1789-1807) ait bir tuğra ihtiva etmektedir.

Meşe levhanın kırmızı zemin yüzeyinin merkezine tuğra, altına boş bir kartuş ile sağ üst boşluğa çiçek motifi oyma tekniğinde işlenmiştir. Tuğra, kartuş ve çiçek motifi altın varakla renklendirilmiştir.

Tuğranın sere bölümünde sülüs ve dîvanî hat ile “*Selim Han bin Mustafa el-muzaffer daima*” yazılmıştır. Tuğranın sere kısmı dışında beyzeler, kollar ve zülfeler de yuvarlak satırlı oyma tekniğindedir. Tuğlarda ise düz satırlı oyma tekniği kullanılmıştır. Tuğranın sağ üst tarafında bir kıvrık dal üzerine işlenen çiçek ve yaprak motiflerinden oluşan bitkisel süsleme yer almaktadır. Bitkisel kompozisyon, kıvrımlı dalın iki yanında çiçek ve seberg yaprak motiflerinin yüzeye oyulmasıyla oluşturulmuştur.

Fotoğraf 1 (İstanbul Deniz Müzesi Arşivinden): Sultan III. Selim’e Ait Tuğra Örneği

3.2.Sultan II. Mahmud’a Ait Tuğra

Müzedede 107 envanter numaralı levha, 40x65 cm. ölçülerinde, yatık oval form şeklinde gürgen ağacından yapılmıştır. II. Mahmud (1808-1839)’a ait tuğra gürgen yatık oval levhanın alt ve üstü düz yanları yuvarlaklaştırılmıştır. Yüzeyine yuvarlak satırlı oyma tekniğinde padişahın tuğrası, mahlası, tuğrayı çeken kişinin adının yazılı olduğu kısımların tamamı siyah zemin üzerine altın varakla işlenmiştir. Levhanın yüzeyine düz satırlarla oyulan tuğların dışında kalan tuğranın diğer bölümleri, mahlas ve tuğrayı çeken kişinin ismi yuvarlak satırlı oyma tekniğindedir.

Sere bölümünde “*Mahmud Han bin Abdulhamid el-muzaffer daima*” yazmaktadır. Tuğranın sağına oyulan mahlasta “*Adli*”, beyzelerin alt bölümünde ise tuğrayı çeken kişinin adı “*Ketebe Haşim*” ismi yer almaktadır. Levhada tuğra, mahlas ve hattatın adı dışında bir unsur bulunmamaktadır.

Fotoğraf 2 (İstanbul Deniz Müzesi Arşivinden): Sultan II. Mahmud'a Ait Tuğra Örneği

3.Sultan Abdülmecid'e Ait Tuğra

Müzedede 109 envanter numarasıyla muhafaza edilen levha, Sultan Abdülmecid (1839-1861)'e aittir. Üzerinde 1263 hicri (1847 miladi) tarihi yer almaktadır. Gürgen ağacından yatık oval şekilli levhanın siyah zemini üzerine altın varak renginde tuğra, çiçek motifi, tuğrakeş ve tarih yuvarlak satırlı oyma tekniğinde yapılmıştır. Tuğranın kürsü (sere) kısmında “*Abdülmecid Han bin Mahmud el-muzaffer daima*” yazısı yer almaktadır. Tuğranın sol tarafında, beyzelerin altında yer alan imzada tuğrayı çeken tuğrakeşin “*Ketebe Refik*” olduğu anlaşılmaktadır.

Fotoğraf 3 (İstanbul Deniz Müzesi Arşivinden):

Sultan Abdülmecid'e Ait Tuğra Örneği

Tuğranın kollarının altında da tuğranın çekildiği rakamlarla 1263 tarihi işlenmiştir. Tuğranın estetik görünümünü arttırmak amacıyla çiçek iki daldan gelişecek şekilde sağ üst köşeye işlenmiştir. Tuğranın sağ tarafında bulunan bitkisel kompozisyonda kıvrımlı dallar üzerine yaprak ve çiçek motifleri işlenmiştir. Kıvrımlı dalların üzerini aşağıdan yukarıya doğru dilimli yaprak motifleri süslemekte olup, dalların birinde gül diğeri ise stilize papatya çiçeği yüzeye oyulmuştur.

3.4.Sultan Abdülmecid'e Ait Tuğra

Müzedede 6403 envanter numarasıyla muhafaza edilen levha, Sultan Abdülmecid (1839-1861)'e aittir. Üzerinde herhangi bir tarih bulunmamaktadır. Levha 94x118 cm. ölçülerinde olup, ahşaptan yatık oval şekilli siyah zemini üzerine altın varaklı tuğra ve çiçek motifi yuvarlak satırlı oyma tekniğinde yapılmıştır. Önceki örneklerle benzer tuğra düz ve yuvarlak satırlı oyma tekniğinde işlenmiştir. Kolların üst kısmındaki bitkisel motifler de yuvarlak satırlı olacak şekilde ahşabın yüzeyine oyulmuştur. Tuğranın kürsü (sere) kısmında “*Abdülmecid Han bin Mahmud el-muzaffer daima*” yazısı yer almaktadır. Tuğranın sağ üst yanına estetik görünümünü arttırmak amacıyla bir çiçek motifi işlenmiştir.

Tuğranın sağ tarafında yer alan bitkisel bezemede ise stilize yaprak ve gül motifleri kullanılmıştır. Bitkisel kompozisyon kıvrımlı dallar üzerine dilimli yaprak motifleri tepe kısmına kadar oyulmuştur. Tepe bölümünde ise iki adet gül motifi oyulmuştur.

Fotoğraf 4 (İstanbul Deniz Müzesi Arşivinden): Sultan Abdülmecid'e Ait Tuğra Örneği

3.5.Sultan Abdülaziz'e Ait Tuğra

Müzedede 117 envanter numarasıyla muhafaza edilen levha, Sultan Abdülaziz (1861-1876)'e aittir. Ahşap malzemeden çerçeveli yatık oval ve dışa doğru bombeli zemin üzerine oyma tekniğinde tuğra işlenmiştir. Levhanın ortasında bulunan tuğra önceki örneklerle benzer oyma tekniğinde çekilmiştir. Altın varakla yapılmış tuğranın sere bölümünde “*Abdülaziz Han bin Mahmud el-muzaffer daima*” yazısı bulunmaktadır.

Eser diğer örneklerden farklı bir şekilde tasarlanmıştır. Barok tarzda levhanın çerçevesi dıştan altın varaklı volüt kıvrımlar ve iri akant yaprağı motifleri ile süslenmiştir. Çerçevenin alt kısmında çift taraflı volütlü kıvrımlardan çıkan yapraklar kabartma görünümündedir. Çerçevenin üst ortasında miğfer biçimli bir tepelik ve bunun iki yanında “C” kıvrımlı yapraklar yer almaktadır. Çerçevenin

içinde ince çizgi şeklindeki şerit kazıma tekniğinde yüzeye işlenmiştir. Üst ortadaki tepelik, altın varaklı bir miğfer ve miğferin içinde bir gürzden meydana getirilmiştir.

Miğferin gövdesindeki yüz kısmı zincir örme bir zırh peçelikle sınırlandırılmıştır. Miğferin başlık kısmı yatay iki şeritle ayrılmış yarım küre biçimindedir. Ayrıntılı bir şekilde yüzeye işlenen peçelik, yuvarlak satırlı oyma tekniğinde ve az derinlikli olacak şekilde yapılmıştır.

Fotoğraf 5(İstanbul Deniz Müzesi Arşivinden): Sultan Abdülaziz'e Ait Tuğra Örneği

3.6.Sultan Abdülaziz'e Ait Tuğra

118 envanter numaralı levha 45x193 cm. ölçülerinde olup, iki parçadan oluşmaktadır. Alt parçası günümüzde mevcut değildir. Sultan Abdülaziz (1861-1876)'e ait levhanın koyu yeşil zemin yüzeyine altın varaklı ve oyma tekniğinde tuğra işlenmiştir. Yuvarlak ve düz satırlı oyma teknikleri kullanılan tuğranın kürsüsünde “*Abdülaziz Han bin Mahmud el-muzaffer daima*” sülüs ve dîvanî hatla yazılmıştır.

Bu eser de biçimsel bakımdan önceki örneklerden farklı olarak yapılmıştır. Barok karakterli levhanın merkezi yatık oval biçimde tam ortaya tuğra yerleştirilmiştir. Yanlardan yukarıya doğru gelişen uçları kıvrımlı iki yaprakla çerçevelenmiştir. Üst ortada iki yanı volütlü bir tepelik bulunmaktadır. İki yana üstten düz devam eden alt kesimleri “C” kıvrımlı ikişer stilize akant yaprağı genişletilmiştir. Altın varaklı bu bitkisel motifler, ahşap yüzeyine oyma tekniğinde işlenmiştir. Eserin kırık olan alt kısmı günümüze ulaşmamıştır.

Fotoğraf 6 (İstanbul Deniz Müzesi Arşivinden): Sultan Abdülaziz'e Ait Tuğra Örneği

3.7.Sultan Abdülaziz'e Ait Tuğra

119 envanter numaralı levha, 39x30,5 cm. ölçülerinde, kırmızı zemin üzerine altın varaklıdır. Sultan Abdülaziz (1861-1876)'e ait levha, yuvarlak şekle yakın oval formda gürgen ağacından yapılmıştır. Tuğra, kırmızı zemin üzerine düz ve yuvarlak oyma tekniğindedir. Kürsü bölümünde “*Abdülaziz Han bin Mahmud el-muzaffer daima*” sülüs ve dıvanî hat ile yazılmıştır. Tuğrayı dıştan çevreleyen altın varaklı bordür halat şeklindedir. Halat üzerindeki ayrıntıları göstermek için kazıma tekniğinde yivli şekiller yüzeye işlenmiştir. Tuğranın çevresindeki halat bordürü dışında, eser oldukça sade ve süslemesiz şekilde tasarlanmıştır.

Fotoğraf 7 (İstanbul Deniz Müzesi Arşivinden): Sultan Abdülaziz'e Ait Tuğra Örneği

3.8.Sultan Abdülaziz'e Ait Tuğra

120 envanter numaralı levha, 39x 76 cm ölçülerinde, yeşil zemin üzerine yapılmış tuğra örneğidir. Sultan Abdülaziz (1861-1876)'e ait, ıhlamur ağacından yapılan oval tuğrayı içten halat bordürü sınırlandırmaktadır. Ayrıca dıştan Barok üslupta yapılan bu örnekte de “C” ve “S” kıvrımlı

yapraklar levhayı süslemektedir. Tuğranın seresinde “*Abdülazîz Han bin Mahmud el-muzaffer daima*” duası sülüs ve dîvanî hat tekniğinde işlenmiştir. Dıştaki bitkisel kompozisyonda ise akant yaprağı ve volüt kıvrımlar birlikte kullanılmıştır. Volüt kıvrımların iki tarafına akant yaprakları oyularak düzenlenmiştir. Tuğra bölümü ise düz ve yuvarlak satırlı oyma tekniğinde yüzeye oyulmuştur. Altın varaklı bitkisel kompozisyon, yuvarlak satırlı oyma tekniğinde oldukça derin olacak şekilde oyulmuştur. Böylece söz konusu bitkisel kompozisyonda plastik etki artırılmıştır.

Fotoğraf 8 (İstanbul Deniz Müzesi Arşivinden): Sultan Abdülaziz'e Ait Tuğra Örneği

3.9.Sultan II. Abdülhamid'e Ait Tuğra

4651 envanter numaralı levha, oval şekilli, 91x81,5 cm. ölçülerinde ıhlamur ağacından yapılmıştır. Sultan II. Abdülhamid (1876-1909)'e ait olup, altın varaklı tuğra, mahlas bordo zemin üzerine düz ve yuvarlak satırlı oyma tekniğinde işlenmiştir. Tuğranın kürsü bölümünde “*Abdülhamid Han bin Abdülmecid el-muzaffer daima*” duası sülüs ve dîvanî hat tekniğinde oyulmuştur. Tuğranın sağ üst tarafında ise Sultana ait mahlasta “el-Gazi” yazmaktadır.

Oval şekilli levhayı dıştan altın varaklı halat biçimli şerit çevrelemekte ve üst orta kısmında gemici düğümü bulunmaktadır. Halatın ayrıntılarını göstermede kullanılan yivli şekiller kazıma tekniğindedir. Gemici düğümündeki ayrıntılı işçilikte ise ajur tekniği kullanılmıştır.

Fotoğraf 9 (İstanbul Deniz Müzesi Arşivinden): Sultan II. Abdülhamid'e Ait Tuğra Örneği

3.10. Sultan II. Abdülhamid'e Ait Tuğra

4652 envanter no.lu tuğra, Sultan II. Abdülhamid (1876-1909)'e ait olup, ıhlamur ağacından oval biçiminde kırmızı zeminli levha çevresi bitkisel süslemelerle çevrelenmiştir.

Tuğranın seresinde “*Abdülhamid Han bin Abdülmecid el-muzaffer daima*” yazısı bulunmaktadır. Bu örnekte de tuğra ve bitkisel motifler düz ve yuvarlak sathlı olacak şekilde yüzeye işlenmiştir. Tuğranın sağ tarafına kıvrık dal, yaprak ve gül motifi işlenmiştir. Tuğranın bulunduğu oval levhayı dıştan “C” kıvrımlı ve uçları volütlü bir şerit çevrelemektedir. Dıştaki simetrik bitkisel motifler “C” şekilli, uçları kıvrımlı yaprak motiflilerinden oluşmaktadır. Levhanın üst orta bölümde dilimli stilize beş dilimli basit yaprak motifi yer almaktadır. Dıştaki bitkisel motif ile oval levha arasında kalan süslemesiz bölüm siyah renkte boyanmış ve derin bir şekilde oyulmuştur.

Fotoğraf 10 (İstanbul Deniz Müzesi Arşivinden): Sultan II. Abdülhamid'e Ait Tuğra Örneği

4. Değerlendirme ve Sonuç

Osmanlı'da bütün padişahlar tarafından kullanılan tuğralar, bir bakıma imza niteliğinde ve hükümdarlık alameti olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle temsili anlamda değeri yüksek tuğralar; tuğrakeşler tarafından büyük özen ve dikkatle çekilen eserlerdir. Padişah tuğraları; ferman, vakfiye gibi belgelerde kullanımı dışında dinî-sivil mimaride, tersane binalarında ve tersanelerde inşa edilen gemilere kadar geniş bir alanda kullanılmıştır. Tuğra yapımında kullanılan taş, mermer, maden, değerli taşlar başlıca malzemelerdir. Tuğra yapımında söz konusu malzemelere ek olarak, özellikle tersane binalarında ve gemilerde ise ahşap malzeme kullanılmıştır.

Tuğralar hangi malzemedен yapılmış olursa olsunlar, form olarak değişiklik arz etmezler. Ancak çeşitli malzemelerden üretilen tuğralarda farklı yapım ve süsleme tekniklerinin kullanımı mümkündür. İşte bu çalışmada geç dönem Osmanlı padişahlarına ait olan tuğra örnekleri, yapım ve süsleme teknikleri bakımından ahşap malzeme üzerinde incelenmiştir. Araştırmaya konu olan bütün tuğralar aynı oyma tekniğinde yüzeylere işlenmiştir. İncelenen eserlerin tuğra bölümlerinin düz satırlı tuğra dışındaki, sere, beyze, kollar, mahlas, tarih ve tuğrayı çeken kişinin adı yuvarlak satırlı olacak şekilde oyulmuştur. Tuğranın değişmez özellikteki şekline dolaylı, bu iki tekniğin ahşabın yüzeyinde birlikte kullanılmasını zorunlu kılmaktadır. Tuğraların dik şeklinin düz satırlarla oyulduğu levhalarda; yuvarlak-kavisli beyze, sere ve kollar yuvarlak satırlarla şekillendirilmiştir. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk padişahlarına ait daha sade çekilen tuğralara karşılık, incelenen örneklerin tamamının seresinde sülüs ve dıvanî hat tekniğinde padişah ismi babasının ismiyle anılmış ve “el-muzaffer daima” duasıyla tamamlanmıştır.

Geç dönem Osmanlı padişahlarına ait eserler şekil bakımından incelendiğinde Türk Barok üslubunu yansıtan oval formda yapıldığı görülmektedir. Ahşap malzeme kullanımında envanter bilgileri ışığında meşe, ıhlamur ve gürgen ağaç türlerinin tercih edildiği bilgisine ulaşılmıştır.

Aşağıda, çalışmada konu edilen eserler, levhalarda tuğra dışında yapılmış olan süslemelerin kompozisyonlarına, bunların yoğunluklarına, tuğranın sağ taraflarında bitkisel motifli olanlar, padişah mahlası işli olanlar, dıştan halat bordürü ile çevrili olanlar şeklinde gruplandırılarak ele alınıp değerlendirilmiştir.

Örnek 1, 3 ve 4'teki tuğraların sağ üst tarafında bitkisel motifler yuvarlak satırlı oyma tekniğinde işlenmiştir. Bitkisel motifli levhalar bu yönüyle benzerlikler taşımaktadır. Ayrıca üç eserdeki bitkisel motiflerin natüralist üslupta olduğu görülmektedir. Ancak, örnek 1'deki serinin altındaki boş kartuş, örnek 3'teki kolların altındaki yapım tarihi (H. 1263/M. 1847) ve sol tarafta beyzelerin alt kısmında tuğrakeş adının (Ketebe Refik) yazıldığı kısımlar farklılık arz etmektedir.

Padişah mahlaslarının yazılı olduğu örnek 2 ve örnek 9'dur. Her iki mahlas da yuvarlak satırlı oyma tekniğinde ahşap yüzeyine oyulmuştur. İki örnekte de levhaların üzerinde yer alan mahlaslar bakımından benzerdir. Örnek 2'deki beyzelerin alt kısmına oyulan tuğrakeş adı (Ketebe Haşim) ve örnek 9'daki halat bordürü ise eserlerin farklı özellikleridir. Karşılaştırmaya konu olan örnek 7 ve

örnek 9'daki levhaları çevreleyen halat bordürleri benzer özelliktedir. Bu tuğralar tersane veya gemilerde kullanıldığına göre, bordürlerin de gemi halatı olma ihtimali yüksektir. Eserlerin bordürlerinin yapım şekli örnek 9'daki düğüm motifliyle ayrılmaktadır.

Araştırmada 5, 6, 8, ve 10 numaralı örnekler kendi aralarında karşılaştırılarak değerlendirilmiştir. Bu gruptaki eserlerin bezemeleri üslup bakımından incelendiği gibi, söz konusu örnekler şekil bakımından da karşılaştırılmıştır.

Araştırmaya konu olan 5, 6, 8 ve 10 örneklerine bakıldığında; tamamının bitkisel motifler kullanılarak süslediği görülmektedir. Söz konusu örneklerde iri yaprak motifleri, “C” şekiller ve volüt kıvrımlarıyla Barok üslubunu yansıtmaktadır. Şekil açısından ise örnek 8 ve 10'daki eserler benzer özellikte yapılmıştır.

Karşılaştırılan iki eserin de tuğra bölümleri oval levhalar üzerine işlenmiştir. Levhaları dıştan benzer üslupta bitkisel motifler süslemektedir. Eserlerin levhalarını çevreleyen halat ve “C” kıvrımlı dal bordürleri ve örnek 10'daki tuğranın kollarının üst kısmındaki bitkisel motif bakımından ise farklılık arz etmektedir.

Örnek 6'daki eser diğer örneklerden farklı olacak şekilde enine genişleyen formdadır. Ayrıca örnek 6'nın alt kısmının kırık olmasından dolayı, eser bir bütün olarak değerlendirilememiştir.

Örnek 5 şekil bakımından, incelenen eserler arasında en dikkat çekici tasarıma sahiptir. Eser, diğer örneklerde olduğu gibi Barok tarzında bitkisel süslemelere sahiptir. Ancak, eserin üst kısmında bulunan miğfer ve aşağı doğru dökülen peçelik incelenen örnekler arasında benzersiz özelliğe sahiptir. Eser, Sultan Abdülaziz'in tuğrasını taşımanın yanında militarist özelliktedir. Bu bakımdan tuğra bir bütün olarak değerlendirildiğinde; levha ve levhayı çevreleyen bitkisel motifler insan gövdesi, zırlı miğfer ise gövdeye ait kafayı andırarak biçimde tasarlanmıştır.

Fotoğraf 11 (İstanbul Deniz Müzesi Arşivinden):
Örnek 2'ye Ait Fotoğraf

Fotoğraf 12 (Konuk, 2016: 44): Galata
Mevlevihanesi'nin Kapısı

İncelenen eserler arasında Sultan II. Mahmud ve Sultan Abdülmecid'e ait tuğralar mermer ve taş üzerindeki örneklerle de karşılaştırılmıştır. Sultan II. Mahmud'a ait örnek 2 ve Galata

İstanbul Deniz Müzesi'ndeki Ahşap Levhadan Tuğra Örnekleri

Mevlevihanesi'ndeki avlu kapısındaki tuğra örneklerinin şekil, mahlaslar ve tuğrayı çeken kişilerin isimlerinin yerleştirildiği beyzelerin alt kısmına kadar benzerdir

Sultan Abdülmecid'e ait fotoğraf 13 ve 14'teki tuğralar da oval şekilli levhalar üzerinde düzenlenmiştir. Karşılaştırmaya konu olan örneklerin her ikisinde de kolların üst tarafına natüralist üslupta bitkisel kompozisyonlar işlenmiştir. Ayrıca beyzelerin alt kısmında tuğraları çeken kişilerin isimleri bulunmaktadır. Örnek 3'teki hançerelerin alt kısmındaki tarih ve fotoğraf 14'teki dıştan tuğrayı çevreyeleyen zikzak ve lale motifleri bakımından farklılık arz etmektedir.

Fotoğraf 13 (İstanbul Deniz Müzesi Arşivinden): Örnek 3'e Ait Fotoğraf

Fotoğraf 14 (Koçyiğit, 2019: 343): Sultan Abdülmecid'e Ait Güzelce Çeşmesi

Sonuç olarak, İstanbul Deniz Müzesi'nde yer alan 10 adet ahşap tuğranın süsleme, malzeme, form açılarından ele alındığı bu çalışmada, tuğraların oyma tekniğinde süslendiği, denizcilik mesleğini çağrıştıran halat bordürleri ve askeri gücün sembolü zırlı miğfer gibi sembolik anlamlar içerdiği tespit edilmiştir. Osmanlı padişahlarının hâkimiyet alameti değerinde olan tuğraların imalatında farklı malzemeler yanında ahşabın da kullanılması, bu doğal malzemenin teknik ve estetik özelliklerinin tercih sebebi olması ile birlikte yüzyıllardır sürdürülen ahşap süsleme geleneğinin devamı olarak tarihteki yerini göstermektedir.

Teşekkür

Bu çalışmanın yayınlanmasında emeği geçen İstanbul Deniz Müzesi Komutanlığı müdürü Yarbay Gökhan ATMACA Bey'e teşekkürlerimi sunarım.

Kaynakça

- Akkaya, T. (2001). “İstanbul Deniz Müzesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 23, 304-305.
- Aktuğ, E.C. (2016). *Büyük Menderes Havzası Osmanlı Dönemi Geleneksel Konut Mimarisinde Ahşap Kullanımı*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Van.
- Arpacıoğlu, Ü. (2013). İstanbul Deniz Müzesi Envanterleri Üzerinde Günışığının Olumsuz Etkilerinin Belirlenmesi, *Mimarlık Malzeme Dergisi*, 3, 48-56.
- Avunduk, A. M. (1996). *Mimar Sinan'ın İstanbul'daki Camilerde Ağaç Sanatı*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Barişta, H. Ö. (1998). *Türk El Sanatları*, T.C. Kültür Bakanlığı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Berk, S. (1999). *Hattat Mustafa Râkım'da Celî Süllüs ve Tuğra Estetiği*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Erzurum.
- Berk, S. (2003). *Hattat Mustafa Râkım Efendi*, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Bozer, R. (2006). Ahşap Sanatı, *Anadolu Selçukluları Ve Beylikler Dönemi Uygarlığı (Mimarlık Ve Sanat)*, 2, 533-541.
- Çiftçi, Z. S. (2021). *Müze Kavramının Günümüz Deniz Müzeleri Kapsamında İncelenmesi Ve Uygulama Örneklerinin Değerlendirilmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisans Üstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Çömlekçi, M. K. (2017). *Deniz Müzesi Ahşap Eserler Kataloğu*, Deniz Basımevi Müdürlüğü, İstanbul.
- Derman, M.U. (2012). “Tuğra”, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, 41, 336-339.
- Ersoy, A. (1993). *XV. Yüzyıl Osmanlı Ağaç İşçiliği*, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- İşıpek, A. R. (2010). *İstanbul'un Kuşuları Saltanat Kayıkları*, Deniz Kuvvetleri Yayınları, İstanbul.
- Koçyiğit, F. (2019). “Osmanlı Mimarisinde Meydan Çeşmeleri”, *Akdeniz Sanat Dergisi*, 13, 339-354.
- Konuk, N. (2016). *Sultan II. Mahmud'un Rumeli Seyahati ve Nişan Taşları*, Dışişleri Bakanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara.
- Orgun, Z. (1949). *Tuğra, Tuğralarda El-Muzaffer Daima Duası ve Şah Unvanı, Şebzade Tuğları, Mehmed II. Tuğra, İmza ve Mühürleri, Türk Tarih Arkeologya Ve Etnografya Dergisi*, 5, 203-220, İstanbul.

İstanbul Deniz Müzesi'ndeki Ahşap Levhadan Tuğra Örnekleri

Sertoğlu, M. (1975). *Osmanlı Türklerinde Tuğra*, Doğan Kardeş Matbaacılık, İstanbul.

Toktaş, P. (2019). *Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi'nde Yer Alan I. Ahmed Tuğrasının Tezyini Açıdan İncelenmesi*, *İdil Araştırma-İnceleme Dergisi*, 59, 915-921.

Umur, S. (1980). *Osmanlı Padişah Tuğraları*, Cem Kitapevi, İstanbul.

Uzunçarşılı İ. H. (1941). *Tuğra ve Pençeler*, *Belleten Dergisi*, 5, 17-18, 101-158.

Şahin, M. N., Keten, İ. ve vd. (2005). *Selçuklu ve Beyliklerde Vakfiye Tuğraları*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara.

Şimşek, F. (2019). *Bir Hükümdarlık Alameti: Tuğra*, *Akademik Tarih Aylık Blog Dergisi*,

Erişim Tarihi: 12.11.2023, [https://www.akademiktarihtr.com/wp-content/uploads/2019/11/Bir-Hükümdarlık-Alameti-Tuğra.pdf](https://www.akademiktarihtr.com/wp-content/uploads/2019/11/Bir-Hukümdarlık-Alameti-Tugra.pdf)

Yücel, E. (1994). "Edirnekâri, Ahşap Üzerine Boya İle Yapılan Süsleme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 10, 449-450.